

A Phenomenological Study of the Evolution of Relations Between Generations in the Varzajang Phenomenon

Solati, H.^I, Bahrani, M.^{II}, Mortazavi, S. Kh.^{III}

<https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2023.27439.2189>

Received: 2023/01/30; Accepted: 2023/07/30

Type of Article: **Research**

Pp: 281-312

Abstract

The bloody play of Varzajang has been common in some regions of Iran and Gilan. It consists of fighting two bulls. Over the past few decades, this play underwent tremendous changes with the transformation of social structures; although apparently, its main core of “Two bulls fighting” remains. Considering that the whole world life of a part of the people of the north of the country in different generations has been so full of natural views on this phenomenon that it is repeated and expanded under the title of preserving the local game, The necessity of defending the tradition insists, this research using the phenomenological method considered by Titchen and Hobson (focusing on the direct approach) and inspired by Mannheim’s theory about generational relations, It has examined the form and content evolution of this phenomenon in different generations. For this purpose, he used the “focus group” data collection method and Moustakas’ phenomenological analysis strategy. The main question is, different generations of people in the north, especially Gilan, what are they experiencing during the ceremony? And in its historical development, what changes has this ceremony created in relations between generations? The result of this research is that the differences between generations have brought changes based on the historical events in space and time around Varzajang, And it has caused its development in social, political, and economic issues (such as phenomena such as celebrations, shows, kings, and gambling).

Keywords: Varzajang, Bullfighting, Generation, Phenomenology, Intentionality.

I. Ph.D. Student in Sociology, Department of Political Science, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

II. Associate Professor, Institute of Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Tehran, Iran (Corresponding Author). **Email:** mortezabahrani@yahoo.com

III. Assistant Professor, Department of Political Science, South Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Citations: Solati, H.; Bahrani, M. & Mortazavi, S. K., (2023). “A Phenomenological Study of the Evolution of Relations Between Generations in the Varzajang Phenomenon”. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 12(22): 281-312. doi: 10.22084/csr.2023.27439.2189

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_5220.html?lang=en

1. Introduction

A null position: Imagine you are invited to a wedding ceremony in northern Iran. In the struggle for the happiness of different generations, you will notice the battle of two animals that turn the scene of pleasure into a show of fighting. This battlefield, which is often done in the courtyards of rural houses; includes spectators from different generations, and the natives of northern Iran have been called this blood game “varzajang”. The mingling of post-war folk voices with wedding songs masks something in traditional life that needs to be revealed phenomenologically.

- **Moving from experience to concept:** Considering the hard core of the phenomenology explanation, which is “the act of awareness aimed at experiencing something”, the question will be, what kind of transformation has this ceremony created in generational relations in its historical development? To understand the experience of these people, it is necessary to follow Mannheim’s definition (Samim, 1399: 32-34), To understand the intention of different generations of participation and observation. Therefore, we observe the movement of generations in history.

However, according to Geertz (1973: 449), “Every people, the proverb has it, loves its form of violence”; But the people of Gilan, who identify themselves around this play, never mention the fight between two governors under the title of “Bloody Battle”. Therefore, it is necessary to know and understand the fighting of two animals, which is tied to the culture, history, and economy of a part of the people of Gilan as an identity phenomenon and sometimes as a form of entertainment.

2. Research methodology

Titchen and Hobsen (cited by Imani, 1397: 13) stratify the methods of applying phenomenology into two direct and indirect approaches. Therefore, the researchers lived with the studied members and used the focus group in data collection as an indirect approach. Therefore, the structure of the interviews was not structured and framed, and for the analysis, we used the seven stages of Moustakas (1994) (cited by Imani, 1397: 27).

3. Research findings

- **First experience:** To expand my scope of questioning and to gain the first experience of watching a battle, I attended the battlefields.

- **The second experience:** For a short time, I lived with a family that was on one side of this war. On the promised day and after lunch, the bull was put on a decorated car. I said to one of the activists, why do you send an animal

that you raise with love to the battlefield to be killed? He answered: “We don’t want them to die or get injured, but many people in our city sent their children to the battlefield in Syria!” For their belief! Didn’t they love their children? We also send our children (bull) to the field; For our faith! In this competition, a bull that was brought to the battlefield by sexual stimulation and pulling on a rope was killed to be the instrument of some people’s entertainment. Exactly the opposite of what Gholami(1390) believes.

- **Horizontalization of activists’ experience:** Relying on the strategy of Moustakas (1994), we deal with the horizontalization of the activists’ experience because it is neither possible nor necessary to mention all the conversations. (Table 1).

Considering that in the analysis of generational relations, it is important to find a point where the phenomenon under investigation is not similar to the previous one; In this regard, one of Gilan’s cattlemen said: “In the past, we used to go to Yilaq and Qashlaq; Gilak’s livestock was entrusted to us. In Qeshlaq, bulls were free; But when moving to the farm, there was a possibility of conflict between the bulls. These wars happened far from our intervention; Therefore, to prevent untimely bullfights, we tried to limit the natural form of bullfights through a process so that the bulls would recognize one of them as superior, while their fights were a source of entertainment for us. It only made us sit together and clap our hands in happiness”.

4. Generational analysis

The phenomenological study of encounter situations is a study in which we want to establish a relationship between the intentions of the actors and the time and place where the intentions met with each other.

- **The first turning point in Varzajang:** The first turning point was expressed in the experiences of the Galesh people, in which the governor was separated from natural life.

- **Varzajang’s break from the kings:** Looking at the history of this event, from the time of Shah Sultan Hussein’s order in 1695 AD (Sykes, 1335: 198) to the experiences of tourists (Shirley, Figueroa, Tavernier, Olearius, Chardin, Wills), we can witness a discontinuity between holding War and presence of Shah was in this phenomenon.

- **Verzajang break from celebration:** Rabino, who was present in Iran until 1290 A.H., writes: “A Varzajang was organized in honor of Sepahdar-e-Azam and on the occasion of the wedding of the son of Madir al-Mulk...” (Rabino, 1341: 20). But the narrators after Rabinou, such as Eugene Aubin, Blücher and Bromberger (2017), mention this companionship less.

- **Verzajang's break from the playground:** Shortly after the wedding and Verzajang in the courtyards of rural houses, we witness the transformation of the structure of the Gilani family from extended to nuclear. This incident and the revolution of 1357 caused a change in the “playground” due to the increase in exclusion and prohibition procedures from the government.

- **The evolution from the war of all to the war of bodies:** In the past, Verzajang was often a symbol of the struggle of villages, but today it is a symbol of the struggle of two people.

- **The evolution in financial relationship Verzajang:** After the erasure of the Shahs from Verzajang, there was no news of the Shah paying for the battles. Therefore, the financial relations of this phenomenon in later generations were full of gambling.

5. Discussion and Conclusion

What can be understood from the emergence of new relationships after each critical historical moment is that generations strive to preserve the end of what they consider pleasure and entertainment. In this regard, we visualized the evolution of the Verzajang game throughout history and the evolution of its shape and content among successive generations.

Altogether With the help of Huizinga (1949: 47), writes: “Thus exhibitions as amusements do not proceed from culture, they rather precede it” As a result of Verzajang, it has become the originator of lasting cultural and even political rituals in parts of the northern region of Iran. Today, if we consider Verzajang as a “festival show” as it was in the past generations, It can be acknowledged that the reason for the continuation of values around tradition, embodied authority, and violence is masculinity, and if we accept the initiative of the new generation to free Verzajang from previous shows and celebrations we are faced with cultures such as speculation, unproductive action, hidden unemployment, betting, where the increasing spread of gambling represents the peak of the ineffectiveness of a traditional phenomenon, the promotion of violence and its generalization from the animal climate to the human realm, and in general, denial its life.

In general, the drunkenness of different generations in the pleasure or hatred of this phenomenon has caused the activists of different generations to pay less attention to the amendment of animal laws or a social confrontation in the public domain for dialogue and both sides of the activists (opponents and supporters) they use the expansion of the traditional method to eliminate each other.

بررسی پدیدارشناختی تطور مناسبات میان نسل‌ها در پدیده ورزاجنگ

حسین صولتی^I، مرتضی بحرانی^{II}، سید خدایار مرتضوی^{III}

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22084/CSR.2023.27439.2189

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۲

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۸۱-۳۱۲

چکیده

بازی خونین ورزاجنگ، از دیرباز در برخی از مناطق ایران و گیلان معمول بوده و عبارت است از به جنگ انداختن گاوهای نر. این بازی طی چند دهه گذشته با دگرگونی ساختارهای اجتماعی، دچار تغییراتی شگرف شد؛ هرچند به ظاهر، هسته اصلی آن، یعنی «جنگیدن دو گاونر» هم چنان باقی مانده است. با توجه به این که کلیت جهان زندگی روزانه بخشی از مردم شمال کشور در نسل‌های مختلف، چنان سرشار از نگره‌های طبیعی به این پدیده است که به گسترش آن تحت عنوان «یاسداشت بازی بومی»، ضرورت‌های دفاع از سنت اصرار دارند، این پژوهش با بهره‌گیری از روش پدیدارشناختی مدنظر «تیتجن» و «هابسن» (تمرکز بر هیافت مستقیم) و با الهام از نظریه «مانهایم» در خصوص مناسبات نسلی، سیر تحول شکلی و محتوایی این پدیده در نسل‌های مختلف را مورد بررسی قرار داده است. برای این کار از شیوه گردآوری داده «گروه کانونی» و از استراتژی تحلیل پدیدارشناسی «موستاکاس» استفاده نموده است. پرسش اساسی این است که نسل‌های مختلف مردم در خطه شمال، به خصوص گیلان در برگزاری این مراسم چه چیزی را تجربه می‌کنند؟ و این مراسم در تطور تاریخی خود چه تحولی را در مناسبات میان نسل‌ها ایجاد کرده است؟ نتیجه کار این که تفاوت‌های میان نسل‌ها، تحولاتی بر محور بزنگاه‌های تاریخی در مکان و زمان حول ورزاجنگ به وجود آورده و موجب تطور آن در نسبتش با مسائل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی (از قبیل پدیده‌هایی چون: جشن، نمایش، شاه، قمار و زمین بازی) شده است.

کلیدواژگان: ورزاجنگ، گاو بازی، نسل، پدیدارشناسی، قصدمندی.

I. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

II. دانشیار مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: mortezabahrani@yahoo.com

III. استادیار گروه علوم سیاسی، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۱. مقدمه

یک موقعیت تهی: تصور کنید به یک مراسم عروسی مجلل در شمال ایران دعوت شده‌اید؛ با گذر از میان کوچه‌های روستایی و پس از پشت‌سر گذاشتن شالیزارها، کم‌کم صدای پای کوبی، برایتان زلال‌تر می‌شود. در میان شور ترانه‌های شمالی، در کشاکش نگاه‌های عاشقانه و شیطنت‌های پنهانی نسل‌های مختلف، در جوار انواع مائده‌ها، نمایش‌های محلی برای‌تان تأمل‌برانگیز خواهد بود. تأمل‌تان نه از طعم تلخ آب‌انگور، نه از رقص قاسم‌آبادی زنان با دامن‌های بلند است؛ بلکه ناگهان، درگیر معرکه‌ای می‌شوید که جولانگاه دو حیوان تنومند است که به نبرد فراخوانده می‌شوند تا صحنه عیش را به نمایشی از جنگیدن دو گاونر بدل کنند. این عرصه جنگ که اغلب در حیاط خانه‌های روستایی مزین به بالانشین انجام می‌شود، تماشاگران و جمعیتی از زن و مرد، پیر و میان‌سال، کودک و نوجوان را به همراه دارد. زنان و کودکان در بالا (برروی کتاف یا تَلار)، مردان و نوجوانان در پایین و در میانه میدان، به تماشای آشوبی از خون‌بازی و درد می‌نشینند. این خون‌بازی و مراسم را بومیان شمال ایران، «ورزاجنگ» می‌نامند. ممزوج شدن صدای مردم پس از جنگ و آوازهای عروسی، چیزی را در هیاهوی زندگی سنتی می‌پوشاند که باید پدیدارشناسانه آن را پدیدار کرد؛ چیزی که به دست فراموشی سپرده می‌شود.

حرکت از تجربه به مفهوم (رویکرد و طرح پرسش): در بالا از مفاهیمی چون «خون‌بازی و درد» سخن گفتیم. تا پیش از شروع پژوهش و نوشتن سطور فوق، ارزش این مراسم نزد من نیز در میانه مراسم عروسی جای می‌گرفت؛ چیزی از جنس شادی سکرآور، بی‌توجه به درد حیوان و هم‌چنین بی‌توجه به مناسبات نسلی موجود که چیزی از جنس ترویج خشونت و تعمیم آن از اقلیم حیوانی به قلمرو انسانی، و به‌طورکلی، انکار زندگی را در خود دارد. آشنایی من با رویکرد پدیدارشناسی، و گفت‌وگوهای پدیدارشناختی با اساتید راهنما و مشاورم، سمت و سوی نگاه پدیدارشناختی‌ام نسبت به موضوع را عوض کرد. دریافتم که اگر بخواهیم صحنه‌ای را که توصیف کردیم، به پرسش پدیدارشناختی واگذار کنیم، با نظر به این هسته سخت تبیین پدیدارشناسی که «عمل آگاهی معطوف به تجربه چیزی است»، مسأله این خواهد بود که کنش‌گران نسل‌های مختلف یا حاضران در این مراسم چه چیزی را تجربه می‌کنند؟ و تجربه خود را چگونه به نمایش می‌گذارند؟ در این مراسم که اکنون از درون عروسی به بیرون پرتاب و مستقل شده، تغییرات و یا تحولی از گذشته و حال، می‌توان مشاهده نمود؟ به‌طور مشخص، تغییرات در مناسبات میان نسلی حول چه بزنگاه‌هایی پدیدار گشته است؟

برای درک و دریافت تجربهٔ این مردم و این‌که این تجربه چه نسبتی با موقعیت خود درگذشته دارد، لازم است تا به قصدشان از مشارکت و نظاره‌گری پی ببریم. یکی از ویژگی‌های دوران مدرن این است که، بنا به اجتناب ناپذیری تحقق و بسط یک زندگی انسانی خوب، پرسش‌های جهان اندیشه، همگانی و جهان‌گسترند؛ حتی اگر طبیعتِ خردستیز فرهنگ‌های سنتی، همراه با نفوذ عمیق پست‌مدرنیسم از جانب بسیاری از روشن‌فکران جامعهٔ ما با پرسشگری به تداوم برخی گروه‌های ناهنجار اجتماعی کمک کند، اما ویژگی‌های دوران مدرن از جمله گسترش و توسعهٔ علوم جدید و پدید آمدن نهادهای نوین اجتماعی، سیاسی، آموزشی و اخلاقی یک قلمرو همگانی برای گفت و شنود دربارهٔ مسائل موردعلاقهٔ همگان را فراهم نموده است که در این میان، آرمان حضور خرد در زندگی فردی و اجتماعی انسان، ما را بر آن می‌دارد تا برای باورها و اسطوره‌ها تبیینی عقلی داشته باشیم (کاسیرر، ۱۳۸۵؛ هابرماس^۲، ۱۳۹۹؛ بلومبرگ^۳، ۱۴۰۱).

با نظر به صحنهٔ بالا، اکنون می‌توانیم «ورزاجنگ» را به بحث پدیدارشناختی فراخوانیم. این بازی یا نمایش از دیرباز در گیلان و سایر مناطق ایران معمول بوده و عبارت است از به جنگ انداختن گاوهای نری که به این منظور تربیت شده‌اند (اصلاح عربانی، ۱۳۷۴: ۴۳۶). این عبارت از دو واژهٔ «ورزا» و «جنگ» ساخته شده است؛ اولی، در لغت‌نامهٔ دهخدا به معنی گاو نر و دومی، با معنای روشن «نبرد» می‌باشد که ترکیب آن دو، برای اشاره به سامان‌دهی نبرد گاو نر در خطهٔ شمال بهره گرفته می‌شود. در مجموع «ورزاجنگ» همان گاو‌بازی است، اما به علت رواج این پدیده در نواحی جلگه‌ای گیلان نام محلی و بومی آن، طی پژوهش حفظ گردید. در ضمن در مازندران این پدیده بیشتر معطوف به بخش غربی استان و در مجاورت گیلان، صورت می‌گیرد. این تفریح یا سنت فراویز که هستهٔ اصلی آن یعنی «جنگیدن دو گاو نر» هم‌چنان باقی مانده و طی چنددههٔ گذشته با دگرگونی ساختارهای اجتماعی، دچار تغییراتی شد و من (نگارندهٔ اول) نیز شیفتهٔ وجه سنتی آن بودم؛ نیازمند پژوهشی است تا نسبت آن با زندگی تبیین شود. به منظور یافتن معیاری مدرن برای پیشرفت، و این‌که آن بازی به کار زندگی آید، با انتخاب یک زیست‌تجربی، به سراغ پدیدهٔ به غایت پیچیده و نامتعارف «ورزاجنگ» که بار فرهنگی، تفریحی و سنتی فوق‌العاده‌ای برای مردم گیلان دارد، رفتیم.

هرچند به باور «گیرتز» (۱۹۷۳: ۴۴۹) «هر ملتی، عاشق خشونت مختص خود است»؛ اما مردمی از گیلان، که حول این بازی، نمایش و... خود را شناسایی می‌کنند، هرگز از مبارزهٔ دو گاو نر تحت عنوان «ورزش خونین» یاد نمی‌کنند و آن را «بی‌نیاز از توضیح»

تصور می‌کنند. کلیت جهان زندگی روزانه بخشی از مردم شمال کشور در نسل‌های مختلف، چنان سرشار از نگره‌های طبیعی به این پدیده است که به گسترش آن تحت عنوان پاسداشت بازی محلی، ضرورت دفاع از سنت، صیانت از هویت و... اصرار دارند. در همین راستا، پژوهشگران با زیست تجربی در میان گروه اجتماعی موصوف که توسط برخی ناهنجار تلقی می‌شود، به شناخت تراحم‌ها و تمایزهای حامیان این گروه اجتماعی از گذشته تا حال پرداخته است. با در نظر داشت روایت داستانی فوق و شرح اجمالی از واقعه و رزاجنگ، دوباره به رویکرد خودمان بازمی‌گردیم؛ مردمان حاضر در این صحنه چه چیزی را از گذشته تا حال تجربه می‌کنند؟ به تعبیر ساده‌تر مردمی که تمایلات، احساسات، باورهای‌شان را در این تفریح یا سنت، پنهان می‌کنند، در نسل‌های مختلف به چه «قصدی» در این مراسم شرکت می‌کنند؟

- تحول نسلی: نظر به این‌که ما ذیل رشته جامعه‌شناسی سیاسی به پژوهش پرداخته‌ایم، مسأله «نسل» را مبنای پژوهش خود قرار داده‌ایم. پرسش مشخص ما این است که این مراسم چه نوع مناسباتی را میان نسل‌ها بازگو می‌کند و خود این مراسم در تطور تاریخی خود چه تحولی را در آن مناسبات ایجاد کرده است؟ در این پرسش، به نحو پدیدارشناختی، نسل خود من جایگاهی مرکزی دارد.

نسل به اعضای یک گروه اشاره دارد که موفق به کسب تجربه‌های تاریخی مشترک شده‌اند. افراد یک نسل از ویژگی‌های بیولوژیکی مشترک برخوردارند و در یک زمان مشترک به دنیا آمده و هم‌چنین در یک جایگاه مشترک به کنش می‌پردازند. «مانه‌ایم»^۴ از طریق توضیح مشابهت‌های نسل و طبقه، از مفهوم نسل طبیعت‌زدایی^۵ می‌کند؛ به این معنا که نسل برساخته‌ای اجتماعی است که آن را طبیعت در اختیار ما قرار نداده است. بدین ترتیب نسل مانند طبقه یک موقعیت تاریخی است؛ نه یک ماهیت طبیعی (صمیم، ۱۳۹۹: ۳۲-۳۴). در این پژوهش با تکیه بر معانی مانه‌ایم، بیش از درک زیست‌شناختی، بر جایگاه مشترکی در بُعد تاریخی فرآیند اجتماعی فهم، تأکید خواهد شد؛ بدین ترتیب و در این پژوهش برای تحلیل هر نسل مانند هر طبقه و میزان اثرگذاری اش بر فرآیندهای تاریخی، به سراغ تجربه مشخصی می‌رویم که نسل در آن موقعیت، پدید آمده و یا تجربه مشترکی را لمس نموده است؛ بنابراین تاریخ را می‌کاویم و حرکت نسل را در تاریخ رصد می‌کنیم؛ به عبارت دیگر، اعضای یک نسل در موقعیتی قرار دارند که رخ دادها و داده‌های یکسانی را از منظری مشترک تجربه می‌کنند، آگاهی آن‌ها مبتنی بر همین هم‌تجربگی در رخ دادهای اجتماعی شکل می‌گیرد (صمیم، ۱۳۹۹: ۳۵). در مجموع بیش از فاصله زمانی، تجربه یک موقعیت توسط گروهی از انسان‌ها مدنظر است. این گروه جدید در هر رخ دادی تلاش می‌کند الگوهای خود را به الگوهای مورد

پذیرش عموم تبدیل کند، همین جاست که مقاومت نسل قدیمی‌تر برانگیخته می‌شود و شاهد مواجهه یا تغییر در مناسبات نسلی هستیم. در نتیجه مواجهات نسلی همواره مخاطره‌آمیز هستند و در موضوع مدنظر، بنیاد مخاطره آنجا خود را پدیدار می‌کند که ورزاجنگ از یک نمایش تفریحی به یک مسأله تبدیل می‌شود.

بنابراین شناخت و فهم جنگیدن دو حیوان، که با فرهنگ، تاریخ و اقتصاد بخشی از مردم گیلان به منزله یک پدیده هویتی و گاه بسان یک تفریح گره خورده است، امروزه به یک مخاطره بدل شده است. در این مخاطره‌آمیزی یکی از مؤلفه‌های مهم، تغییر در فضا و مناسبات نسلی است؛ از این‌رو، ورزاجنگ تنها زمانی به خوبی بر مخاطب آشکار و پدیدار می‌شود که درک آگاهی، جهان و قصدی طرف‌داران حول این پدیده، را با تکیه بر تطورات نسل‌های مختلف پدیدار نماییم. نوآوری این پژوهش اتخاذ رویکرد پدیدارشناختی به منظور روایتی از تجربه ورزاجنگ است. این وجه تمایز را با نظر به پژوهش‌های گذشته تبیین می‌کنیم.

۲. پیشینه پژوهش

«اصلاح عربانی» (۱۳۷۴) به عنوان سرپرست یک گروه از پژوهشگران ایرانی در کتاب گیلان و در دو بخش به تشریح ورزاجنگ می‌پردازد: (۱) فرهنگ عامه و (۲) جاذبه‌های فرهنگی جهان‌گردی؛ در بخش اول، نویسنده از تجربه‌های خود درباره گاو جنگی در کرمان و روستای «نگار» در راه بردسیر می‌نویسد. این نویسنده غیربومی در تمام متن پژوهش در خصوص ورزاجنگ از افعال گذشته بهره می‌گیرد، گویی این پدیده دیگر در گیلان امروز جاری نیست؛ یا اگر هم جاری است، صرفاً چونان یک «جاذبه فرهنگی» عمل می‌کند. او تبیینی از کارکردهای این مراسم ارائه نمی‌دهد. در همین راستا، «موسوی» و همکاران (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «پژوهش مردم‌شناختی درباره ورزاجنگ در فرهنگ گیلان» با اشاره به ضرورت ثبت و ضبط آئین‌ها، نمایش‌ها و بازی‌های بومی به نام «مخترعین آن»، بر این باورند که این پدیده با وجود تمام دگرگونی‌هایش، مربوط به سنت فرهنگی گیلان است و از آنجایی که نمایش‌های سنتی محصول ادراک مردمان ساکن در یک منطقه است؛ این پدیده نیز رابطه تنگاتنگ و نزدیک با شیوه‌های زندگی، رفتار و مناسبات فرهنگ گیلانی دارد. این پژوهش که با تکیه بر تجربه زیسته در جامعه گیلان و در پی دو سال پژوهش درباره بازی‌های سنتی گیلان نگاشته شده است، روش خود را مردم‌شناسی همراه با ژرفانگری، مشاهده منظم به همراه مصاحبه می‌داند و به برجسته‌سازی ضرورت‌های تداوم و احیاء مکانیزم‌های مؤثر در نمایش می‌پردازد. موسوی و همکاران (۱۳۸۶) تقریباً با همان گروهی که مقاله

ورزاجنگ را نگاشتند در کتابی تحت عنوان نمایش‌ها و بازی‌های سنتی گیلان، با هدف شناسایی بازی‌ها و نمایش‌های بومی گیلان با روش‌های میدانی، اسنادی و با ابزار مصاحبه و مشاهده در پی تحقق اهداف خود هستند؛ بدین ترتیب بیش از ۲۰۰ نمایش، مناسک، سرگرمی و بازی را معرفی می‌نمایند. نویسندگان در مقدمه کتاب به نقل از «مگین» (بدون نقل منبع) براین باورند که فرهنگ و بازی از یک گوهرند؛ این کتاب دغدغه پدیدار نمودن فرهنگ در پستو پنهان شده عناصر گیلانی را دارد (و معترف است که فرصت کافی برای بررسی بازی‌ها در چارچوب‌های انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی نداشته است).

«یعقوبی چوبیری» و همکاران (۱۴۰۱) مقاله‌ای تحت عنوان «مطالعه مردم‌شناختی ورزاجنگ: مطالعه موردی شهرستان خمام» دارند که برابر اظهارات و مکالمه حضوری با نویسنده اصلی این پژوهش، یعنی «جمالی»، دریافتیم داده‌ها و محتویات این مطالعه به کمک دانش آموزان و اولیای محصلان ایشان، حاصل شده است. نویسندگان، مقاله خود را بررسی معناکاوانه و اکتشافی در ارتباط با مشکلات برگزاری و مجوز قانونی ورزاجنگ تلقی نموده و هم‌چنین با بررسی داده‌ها در قالب تحلیل تماتیک نشان می‌دهند که مقوله‌هایی مانند شأن و منزلت اجتماعی، پایگاه اجتماعی، تفریح، انسجام اجتماعی، بازده اقتصادی، دغدغه‌های زیست‌محیطی قابل‌شناسایی است. به باور نویسندگان، این پژوهش در امتداد رویکرد گیرتز، فرهنگ را یک مفهوم و برساخت معنایی می‌باشد که انسان را در درون تار و پودهای خود تنیده است؛ بنابراین، و برخلاف رویکرد ما، ورزاجنگ را «کمکی به زندگی اقتصادی روستاییان» تلقی می‌نمایند. نویسندگان مقاله، باور دارند که ورزاجنگ لزوماً منفی نیست و این سنت کارکردهای مثبتی در قالب انسجام اجتماعی، جذب عواید مالی برای میزبان و جذب گردشگر را فراهم می‌نماید؛ بنابراین پیشنهاد می‌کنند با شفافیت در فرآیند مالی، اختصاص زمین مشخص، کاهش مزاحمت‌های متصور، فرصت توسعه آن را فراهم نمایند.

پژوهش «غلامی» (۱۳۹۰) تاحدی به آستانه دغدغه ما در این پژوهش نزدیک می‌شود؛ وی در کتابی تحت عنوان بازی‌های محلی گیلان، سه دسته بازی (بازی انفرادی، بازی گروهی، بازی داخل و کنار آب) را از یک دیگر تفکیک می‌کند و ورزاجنگ را بازی گروهی‌ای می‌داند که در قالب رقابت انفرادی اتفاق می‌افتد. وی ضمن مخالفت با منع قانونی ورزاجنگ، می‌نویسد «میدان جنگ در ورزاجنگ مثل میدان گاو‌بازی در اسپانیا محصور نیست که خطرمرگ، حیوان را تهدید نماید، بلکه گریزگاه‌های فراوانی برای فرار گاو مغلوب وجود دارد»؛ بدین ترتیب باور دارد که ممنوعیت فعلی، لذت تماشای این بازی را از افراد بسیاری گرفته و موجب افزایش شرط‌بندی حول این بازی

شده است. نویسنده چون خودش پیش و پس از انقلاب در تماشای این بازی، کشتن حیوانی را ندیده، معنی برای انجام آن متصور نیست. به تعبیر دیگر، به دلیل التزام به نوعی روش ناقص نتوانسته کل چشم‌انداز تاریخی و اجتماعی ورزش‌جنگ را دریابد تا بتواند به مسائل اجتماعی (و سیاسی) آن نقب بزند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. جامعه پژوهش

جامعه پژوهش حاضر مربوط به گروهی است که به ورزش‌جنگ می‌پردازند و یا با آن به هر نحوی درگیر هستند. در این پژوهش نمونه‌گیری، بستگی به کفایت نمونه دارد نه به اندازه؛ هرچند در فرآیند پژوهش‌های پدیدارشناسانه اندکی از اندیشمندان، مثل «پولکینگ هورن»^۶ (۱۹۸۹) از تعداد مشخصی مثل ۵ تا ۲۵ نفر برای مصاحبه سخن به میان آورده‌اند، اما این پژوهش سعی نموده از ابتدال اعداد کناره گیرد و به قول «کازانتزاکیس»^۷ (۱۳۵۷: ۱۴۴) دکان محاسبه را رها نماید و اعداد، ارقام و ترازو را دور اندازد تا به روح پژوهش رستگاری ببخشد. در مجموع، تعداد نمونه‌های این پژوهش برای هر بخش از شهرستان رشت (سنگر، کوچصفهان، لشت‌نشا، خشکبیجار، مرکزی) و خمام، بیش از اعداد موردنظر هورن بوده است.

۳-۲. روش و ابزار پژوهش

«تیتچن» و «هابسن»^۸ (به نقل از: ایمان، ۱۳۹۷: ۱۳) روش‌های کاربست پدیدارشناسی را به دو رهیافت مستقیم (پژوهشگر بیرون از پژوهش) و رهیافت غیرمستقیم (پژوهشگر داخل متن پژوهش)، سطح‌بندی می‌نمایند. بر این اساس پژوهشگر سعی نموده با اعضای مورد مطالعه زندگی کند (یعقوبی و ساعدی، ۱۳۹۹: ۱۱)، بگرید، شادی کند، در میدان‌های ورزش‌جنگ حاضر شود و از آداب، روش و منش آن‌ها پیروی نماید و حتی گاهی خلاف‌آمد آن‌چه صحیح می‌پنداشته، کنشی غیرمعمول (به منظور تحقق و تعالی اهداف پژوهش) درپیش گیرد؛ اما بازهم، باید گفت این پژوهش برآمده از یک رهیافت مستقیم (پژوهشگر بیرون از تحقیق) است؛ چراکه حضور در گروه اجتماعی مورد مطالعه کافی نیست؛ زندگی با طرف‌داران ورزش‌جنگ، تنها همراه شدن در میدان‌های جنگ یا حضور در ضیافت‌های آن‌ها نیست؛ به قول یکی از کنش‌گران، زمانی مثل ما می‌شوی که «مثل ما عاشق و پرورش‌دهنده ورزش‌باشی و برای شرکت در هر جنگ هیجانی مثل ما داشته باشی و شرط‌بندی کنی». به‌راستی تا این حد از مشارکت در پژوهش ممکن نبود، اما در مصاحبه‌ها و جمع‌آوری داده، تمامی تلاش پژوهشگر بر آن بوده که در قامت یک

رهیافت غیرمستقیم ارتباط و دیالوگ در یک حضور مستمر شکل گیرد. به همین خاطر، ساختار مصاحبه‌ها ساخت مند و چارچوب‌بندی نگردید (تبریزی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۶۰) تا گفت‌وگو در کمال آرامش و با فراغ بال شکل گیرد.

پرسش‌هایی که نقطه آغازین و بزنگاه هم‌کلامی‌ها را شکل می‌دهد شامل: (۱) خاطرات و تجربه‌ها از ورزش‌جنگ؛ (۲) موقعیت یا زمینه‌های مؤثر بر تجربه؛ (۳) تغییرات ورزش‌جنگ نسبت به گذشته؟

۳-۳. شیوه گردآوری داده

در هر پژوهش کیفی به علت ماهیت «دورانی»^۹ (یا رفت و برگشتی) تحقیق، گردآوری داده‌ها هم‌زمان با تحلیل انجام می‌گیرد، در نتیجه بسیاری از داده‌ها از میان این رفت و برگشت‌ها ظهور می‌کند. در همین راستا هابرماس (۱۳۹۹: ۱۳۸) باور دارد که «کسی که در نقش سوم‌شخص به مشاهده چیزی در جهان می‌پردازد، یا گزاره‌ای را درباره چیزی در جهان بر زبان می‌آورد، ایستاری عینی را پذیرفته است. اما کسی که در یک ارتباط شرکت می‌کند و در نقش اول شخص (من) با شخص دوم (کسی که به عنوان جز من به نوبه خود، من را دوم شخص می‌یابد) وارد ارتباط بین‌الذنهانی می‌شود، نگرشی غیرعینی، یا چنان‌که اکنون می‌گوییم، ایستاری کنش‌گرانه را برگزیده است». در همین راستا، روش پژوهش نگارندگان در اجرای این مطالعه، ایستاری کنش‌گرانه بوده است و به منظور اجرای بهینه این ایستار روش کیفی «گروه‌کانونی»^{۱۰} بهره گرفته‌اند؛ چراکه گروه‌کانونی را برای فراهم نمودن یک محیط ایمن (از نظر ذهنی)، غیرتهدیدکننده (از نظر عینی) و هم‌چنین به منظور دستیابی به ادراکات شرکت‌کنندگان (بین‌الذنهانی)، کارآمد یافته‌اند.

۳-۴. نحوه تجزیه و تحلیل

از آنجایی که در تحقیق کیفی هدف، ارزیابی چیزی نیست؛ در نتیجه روایی و پایایی جایگاه چندانی در این پژوهش ندارد (پرهوده و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵) و حتی برابر استدلال «استین‌بکا»^{۱۱}، قابلیت اطمینان در پژوهش کیفی گمراه‌کننده است (فقیهی و علیزاده، ۱۳۸۴: ۱۰). اما اگر بر سنجش روایی و پایایی مٌصر باشیم و خواهان تثلیث دقت (قابلیت اعتبار)^{۱۲}، قابلیت انتقال^{۱۳}، قابلیت تأیید^{۱۴} و قابلیت اطمینان^{۱۵} (معادل پایایی در روش کمی، تأکید بر تکرارپذیری داده‌ها) (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲-۲۵) گردیم؛ بنابراین به منظور جاری نمودن روش مدنظر می‌بایست به یک استراتژی جهت تجزیه و تحلیل تکیه نماییم که فرآیند انجام پژوهش را روشن کند. در نتیجه، نگارندگان با اندکی تغییر، هفت مرحله مورد نظر «موستاکاس»^{۱۶} (۱۹۹۴) (به نقل از: ایمان، ۱۳۹۷: ۲۷) را

به‌کار بسته‌اند؛ مرحله اول: انطباق مسأله پژوهش با روش؛ مرحله دوم: معرفی پدیده به صورت شفاف؛ مرحله سوم: در پراگماتیک گذاشتن تجربه‌های پژوهشگر؛ مرحله چهارم: جمع‌آوری داده (که به فراخور حجم داده‌ها در سطوح کوتاه آتی بیان نمی‌شود)؛ مرحله پنجم: توصیف روایت‌های پژوهشگر؛ مرحله ششم: افقی‌سازی^{۱۷} داده‌ها؛ مرحله هفتم: تحلیل به همراه تحلیل مناسبات نسلی در این پژوهش.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. ورزش‌جنگ در تجربه پژوهشگر (روایت اول)

زمانی که با یک وضعیت اورژانسی در بهداشت جهانی مواجه بودیم و کرونا موجبات نگرانی سلامت همگانی را فراهم آورده بود و اغلب مردم در اضطراب، افسردگی و در قرنطینه به سر می‌بردند؛ گویی بخشی از مردم گیلان اخبار و آمار بیمارستان‌ها را باور نداشتند.

بی‌گمان جمعیتی که می‌دیدم به‌سان من (در اینجا نگارنده اول) در پی اولین تجربه تماشای ورزش‌جنگ نبودند، بلکه آن‌ها در پی بازخوانی تفریح و سنت خود بودند. تا پیش از دهه چهارم زندگی‌ام، رویه‌های طرد و ممنوعیت به‌جای مانده از خانواده مذهبی و هم‌چنین پیش‌انگاشت‌های متصور حول جایگاه اجتماعی، مرا از تماشای این بازی محروم می‌کرد، اما هم‌نشینی با یک دوست و گسترش یک پرسش، دامنه پرسشگری‌ام را به تجربه «آن‌چه دیگران تجربه می‌کنند»، گستراند؛ هرچند به باور هابرماس، مدرنیسم امکان شکوفایی و حتی نهادی‌شدن عقل‌غیرابزاری را فراهم کرده است، اما اینجا مملو از سلطه عقل‌ابزاری بود. برای تماشای سه-چهار دقیقه جنگیدن دو گاو نر بیش از دو ساعت در ازدحام جمعیت قدم می‌زدیم. اعداد زیادی بین مردم رد و بدل می‌شد؛ دویست (به صد، هفتاد (به سی، سر به سر و... که بیانگر بانگ قماربازان برای رقیب تازه بود. پیش از ورود به میدان، اندکی پول «پیش‌دوران» پرداختیم. با وجود این‌که از نقاط مختلف شمال کشور در اینجا حضور یافته‌اند، اما همدیگر را می‌شناسند. ظهور اعتماد، گویی ناشی از ارزش‌های مشترکی بود که بر گسترش آن اصرار داشتند. اگر به‌سان «فوکویاما» در کتاب اعتماد (۱۴۰۰: ۴۸)، «اعتماد را توقعی بدانیم که از دل رفتار منظم، منصفانه، همکارانه و مبتنی بر هنجارهای مشترک نشو و نما می‌کند» بعید است بتوان با آشکارگی قمار، عمل منصفانه را به این رفتار نسبت داد؛ اما سایر مؤلفه‌ها در اینجا به‌وضوح پدیدار است.

همه چیز رأس ساعت هشت صبح بدون هیچ درگیری پایان یافت و هرکس به فراخور بردش در قمار یا لذتی که از تماشای جنگ، برده بود، مبلغی «پس‌دوران» به صاحب

گاو برنده، پرداخت می‌کرد. ورزش‌های تزئین شده وارد میدان شدند و سُم بر زمین کشیدند که بدان «سُم‌گلاش» می‌گویند. در بخش جنوبی میدان نیمه سبز خمام، سکوی بلندی واقع شده بود که بدان «شاه‌نشین» می‌گفتند، هرچند نه شاهی درکار بود و نه حاکمی! از دوستم به آرامی می‌پرسم چرا صبح زود؟ چند نفری رندانه پاسخ می‌دهند پلیس‌ها مثل زن‌ها خواب هستند!

۴-۲. ورزش‌جنگ در تجربه پژوهشگر (روایت دوم)

در غروب یک روز پاییزی وقتی از گوشه و کنار شهر خبر می‌رسید یک ورزش‌جنگ «میدان‌گش» در شهر سنگر در جریان است، به دیدن یک خانواده که یک طرف این جنگ بوده و با پرورش گاو جنگی، هزینه زندگی خود را تأمین می‌کردند، رفتم. مبلغ شرط‌بندی مثل زمان برگزاری جنگ، مبهم بود. خانواده مذکور اصرار داشتند که گاوشان به واسطه همراهی فراوان، حرف‌های شان را درمی‌یابد و می‌داند که چند روز آتی باید به جنگ برود. برابر مشاهدات پیش از مسابقه اصلی، علاوه بر تماشای فیلم گاو حریف، «ورزا» را به تمرین می‌برند تا برای مبارزه اصلی آماده کنند.

روز موعود و پیش از آغاز مسابقه برای همه اعضای خانواده، همسایه‌ها و برخی از طرف‌دارانی که روی بُرد گاو قمار کرده بودند، ضیافت ناهار در نظر گرفته شد و برای ورزا، اسفند دود کردند. گاونر را بر یک خودروی مزین به فرش، سوار نمودند؛ برخی از حاضرین، لباس‌های نو به تن کرده، گویی به مهمانی می‌روند.

به یکی از حاضران گفتم: چرا حیوانی را که با عشق بزرگ می‌کنید برای کشته شدن به میدان جنگ می‌فرستید؟ پاسخ داد: «ما دوست نداریم آن‌ها بمیرند و یا زخمی شوند. زخمی که بر بدنشان می‌نشیند گویی بر بدن خود ما نشسته، اما خیلی از انسان‌های شهر ما فرزند خود را به میدان جنگ در سوریه فرستادند! برای اعتقادشان! آیا آن‌ها عاشق فرزندان‌شان نبودند؟ ما هم فرزندان‌مان (گاونر) را به میدان می‌فرستیم؛ برای اعتقادمان! من هزینه‌ای که برای ورزا می‌کنم برای فرزندم نمی‌کنم! این همه، من برای راحتی او می‌جنگم یک بار او برای من بجنگد». به واسطه حضور در قهوه‌خانه‌ها و هم‌کلامی با طرف‌داران ورزش‌جنگ، بسیاری از آن‌ها مرا می‌شناختند یکی از آن‌ها با اشاره به جیب پر از پولش گفت «دوکتور جان، ورزش‌جنگ تا بسته، زنی، نفهمی!» او می‌خواست بگوید لذت و هیجان ورزش‌جنگ تنها در قمار است.

با پیش‌فرض این‌که دلیل حضور این جمعیت شرط‌بندی است؛ با چندین نفر به گفت‌وگو نشستیم: «من چهل سال است که ورزش‌جنگ را تماشا می‌کنم، اما هرگز شرط‌بندی نکرده‌ام، این همه هیجان را نمی‌توانی درک کنی؟ محله ما با فلان محله

مسابقه دارد! الان من حس می‌کنم خودم در میدان مسابقه هستم». دیگری گفت: «تصور می‌کنی من کشاورز باید از سانتر، توپ، پنالتی حرف بزنم؟ ورزا زندگی من است. چه طور انتظار داری به جای زندگی خودم از زندگی دیگران، صحبت کنم؟». یکی می‌گفت: «یه رسم، رسم قدیمی ما...».

برعکس میدان خمام، اینجا میدان بازی محصور نبود، بلکه تعدادی با چوب‌هایی خاص، محدوده میدان مسابقه را مشخص می‌کردند. در پایان مسابقه، صاحب گاوبرنده، برای تقسیم شادی میان هواداران، مبلغی پول، به هوا ریخت اما نه از «شاه‌نشین» خبری است، نه از بزم که نشانه‌ای از پیروزی درگذشته این میدان نبرد بود. بازنده‌های قمار به همه فحش می‌دادند، حتی به صاحب گاوی که خود طرفدارش بودند! راویان ورزاجنگ (اعم از سیاحان و پژوهشگران) از جنگ دو حیوان بسیار گفته‌اند، اما این پژوهش به زمینه پدیده، توجه نموده است؛ چراکه پس‌زمینه، بیش از خود رخداد می‌تواند قصدمندی بین‌الذّهانی جمعیت را آشکار نماید. در همین راستا، حرکات بدن یکی از طناب‌داران برای کشیدن حیوان به میدان، بیانگر عدم خواست و اراده‌ای ورزا برای جنگیدن بود. ماساژ آلت نرینگی و تحریک جنسی گاو نر بیش از کشیدن طناب، نشان‌دهنده اجبار نهفته در ورزاجنگ است. در انتها یکی از گاوهای میدان کشته شد تا ساز تفریح و سوداگری برخی، کوک شود؛ دقیقاً برعکس آن چه غلامی (۱۳۹۰) باور دارد.

۴-۳. افقی‌سازی تجربه کنش‌گران از گذشته تاکنون

با بیان تجربه‌های پژوهشگر پیش از روایت‌های سایر کنش‌گران، خواسته‌ایم نشان دهیم که زندگی چیزی جز قرارگیری در موقعیت‌های خاص در زمان و مکان‌های مشخص نیست که در آن پژوهشگر با موضوع پژوهش و نه لزوماً درباره موضوع، تحقیق می‌کند؛ بنابراین فرآیند بازتابی پژوهش را بیش از پیش پدیدار نمودیم. حال جملاتی را که از حضور در مکان و زمان‌های خاص (مثل: میدان ورزاجنگ، قهوه‌خانه، زندگی با کنش‌گران ورزاجنگ و...) دریافته‌ایم، برجسته می‌نماییم تا نمود «چگونگی تجربه و آن چه را تجربه نموده‌اند» را آشکار نماییم. بدین ترتیب با تکیه بر استراتژی «موستاکاس»^{۱۸} (۱۹۹۴) به افقی‌سازی تجربه کنش‌گران می‌پردازیم؛ چراکه ذکر همه گفت‌وگوها نه ممکن است و نه بایسته.

به باور پدیدارشناسان گستره کنونی تجربه من (در اینجا تجربه کنش‌گران) شامل سلسله‌ای از خاطرات گذشته، حال و مجموعه‌ای از انتظارات کنونی از تجربه بی‌واسطه آینده است. بر همین است ما به دنبال تجربه‌هایی از گذشته بودیم تا گستره تجربه کنونی‌شان را بیش از پیش آشکار نماییم. این گستره، زمانی بیشتر پدیدار می‌شود که

بر تغییرات پدیده مورد مطالعه تمرکز نماییم و از جهان بین‌الذّهانی‌ای بنویسیم که به تعبیر «هوسرل»^{۱۹}، «ته‌نشست» قصدهای گذشته آن‌هاست. در همین راستا پیش از ذکر یافته‌های پژوهش و افقی‌سازی آن‌ها، اندکی از تفاوت زمان گذشته، حال و آینده نزد «برنتانو»^{۲۰} می‌نویسیم. برنتانو مبتنی بر نظریه ارجاع قصدی‌اش بر این باور بود که فرق آن‌ها در نحوه‌ای است که به پدیداری ارجاع می‌دهیم، هنگامی که آن را تصور می‌کنیم نه وقتی که درباره آن حکم می‌کنیم؛ بنابراین، تصورات ما هستند که با حالت‌های زمانی مشخص می‌شوند. اگرچه زمان حال بی‌واسطه به ما داده می‌شود، اما زمان‌های گذشته و آینده تنها با واسطه بر ما ظاهر می‌شود: از این طریق که خودمان را در زمان حال درحال تجربه گذشته یا رخ‌دادی در آینده تصور می‌کنیم این رأی نهایتاً برنتانو را به این دعاوی نزدیک ساخت که رخ‌دادهایی که به زمان حال تعلق ندارند به‌نفسه واقعی نیستند، بلکه همواره وابسته به رخ‌دادهای زمان حال اند (اسپیگلبرگ، ۱۳۹۹: ۹۷). این وابستگی در کلام برنتانو به معنای کم‌اهمیت بودن گذشته نیست، بلکه بیانگر این است که گذشته و آینده با توجه به نسبتی که با اکنون دارند، فهمیده می‌شوند. به هر حال گذشته با وجود این‌که ظهورش بر ما مستقیم نیست، فاقد اهمیت نیست؛ بنابراین ما از تغییرات پدیده در گذشته می‌گوییم تا قصدمندی را راحت‌تر پدیدار نماییم (جدول ۱).

نظر به این‌که در تحلیل مناسبات نسلی، یافتن نقطه‌ای که در آن پدیده مورد بررسی شبیه پیش از آن نیست، حائز اهمیت می‌باشد؛ به مصاحبه یکی از گاوبانان (گالش) گیلان اشاره می‌کنیم: «در گذشته ما به بیلاق و قشلاق می‌رفتیم؛ دام‌های «گیلک‌ها»^{۲۱} به ما سپرده می‌شد. در قشلاق گاوها آزاد بودند و گاهی پس از چندماه به خانه برمی‌گشتند؛ به هنگام کوچ به بیلاق، به خاطر فضای محدود آنجا، گاوها اغلب در طول‌های مشترک بودند؛ بنابراین همیشه احتمال درگیری خونین میان گاوهای نر وجود داشت. این جنگ‌ها به دور از دخالت ما رخ می‌داد؛ بنابراین ما به منظور جلوگیری از جنگ بی‌هنگام گاوها، احتمال آسیب به دام‌ها سعی می‌کردیم شکل طبیعی جنگ گاوهای نر را طی یک پروسه محدود کنیم تا ورزها میان خود یکی را به عنوان برتر بشناسند؛ در همین حال «کول‌شاخ»^{۲۲} آن‌ها مایه تفریح ما بود که هیچ سرگرمی در بیلاق نداشتیم، اما هیچ‌وقت قمار نمی‌کردیم. فقط باعث می‌شد کنار هم (اعم از زن و مرد) بشینیم چای بنوشیم و دستی به شادی بکوبیم».

هرچند تحلیل‌گران مناسبات نسلی، نخستین بزنگاه را مربوط به دیالکتیک اراده‌های طالب تغییر دو نسل قلمداد می‌کنند، اما متن مصاحبه فوق می‌تواند بزنگاهی باشد که از تغییر همین نقطه، دیگر هیچ چیز در پدیده فراویز و رزاجنگ، طبیعی نبوده است.

جدول ۱: تجربه‌های کنش‌گران از تغییرات ورزش‌جنگ نسبت به گذشته

Tab. 1: Activists' experiences of Varzajang changes

- ❖ در گذشته آگاهی از ورزش‌جنگ با سازونقاره ممکن می‌شد، اما امروزه با یک پیامک صورت می‌گیرد.
- ❖ در گذشته ورزش‌جنگ اغلب نمادی از مبارزهٔ روستاها بود، اما امروزه نمادی از مبارزهٔ دو انسان.
- ❖ در گذشته داشتن ورزا مثل داشتن پسر در خانهٔ روستایی، نشانه‌ای از حیثیت و مردانگی بود.
- ❖ تسهیل و تسریع در سامان‌دهی ورزش‌جنگ (با وجود شبکهٔ ارتباطی جدید) نسبت به گذشته.
- ❖ حفظ «احترام» در فرآیند بازی در گذشته (ارسال دعوت‌نامه، حضور ریش سفیدان و...).
- ❖ در گذشته قمار هم‌نشین ورزش‌جنگ بود، امروزه ورزش‌جنگ با قمار عجین شده است.
- ❖ دستاورد برندهٔ ورزش‌جنگ در گذشته دریافت برَم (پارچهٔ حاوی جایزه) از حاکم بود.
- ❖ افزایش آسیب به حیوانات هم‌زمان با افزایش تراشیدن شاخ گاوها.
- ❖ در گذشته شاخ حیوان را کمتر می‌تراشیدند و تیز می‌کردند.
- ❖ ممنوعیت برگزاری ورزش‌جنگ در ماه‌های مذهبی در گذشته.
- ❖ کاهش لذت بازی نسبت به گذشته در فضای امنیتی امروز.
- ❖ در گذشته ورزش‌جنگ هم‌نشین یک مراسم و جشن بود.
- ❖ در گذشته میدان‌دار ورزش‌جنگ ریش سفیدان محله بود.
- ❖ کاهش سن تماشاگران ورزش‌جنگ نسبت به گذشته.
- ❖ حضور شاهان و حاکمان در ورزش‌جنگ در گذشته.
- ❖ گسترش روزافزون شرط‌بندی نسبت به گذشته.
- ❖ همراهی موسیقی با ورزش‌جنگ در گذشته.
- ❖ کاهش زمان ورزش‌جنگ نسبت به گذشته.
- ❖ حضور پررنگ‌تر بانوان در گذشته.

۴-۴. تحلیل نسلی (مواجهه نسل‌ها با ورزش‌جنگ)

مطالعهٔ پدیدارشناسانه موقعیت‌های مواجهه، مطالعه‌ای است که در آن می‌خواهیم نسبتی برقرار کنیم؛ میان قصد کنش‌گرانی که در یک موقعیت مشخص کنش می‌کنند و زمان و مکانی که قصدها در آن با یک‌دیگر تلاقی یافته‌اند. چنین مطالعه‌ای می‌بایست یک مطالعهٔ تاریخی باشد؛ به بیان دیگر ما برای مقایسهٔ این مناسبات نسلی با یک‌دیگر، زمان‌ها و مکان‌های رخداد و نحوه آشکارگی قصدها را می‌کاویم. در این معنا مطالعهٔ موقعیت‌ها و مناسبات نسلی، مطالعهٔ تلاقی تجربه‌های تاریخی متفاوت است. بدین ترتیب تغییراتی مدنظر است که بخش‌هایی از واقعیت را بر چشمان مان پدیدار نماید، به نحوی که تا پیش از آن، هیچ‌گاه پدیدار نشده بود. کاری که ما در این پژوهش کردیم به مثابه تمثیل «صمیم» (۱۳۹۹) شبیه کار عکاسانی است که گاه از یک منظرهٔ واحد، تصویرهای مختلفی ثبت و برجسته می‌کنند، اما در همهٔ عکس‌ها، تصویر همان

تصویر است، ولی امر ثابت در هر تصویر خود را به نحوی متفاوت بر چشمان بیننده نمایان می‌شود.

۴-۴-۱. نخستین بزنگاه در ورزش‌جنگ

در مواجهات نسلی آن چه در نخستین بزنگاه اهمیت دارد، نقطه آغاز مخاطره‌آمیز شدن یک تجربه است (صمیم، ۱۳۹۹: ۹۳). نخستین نقطه‌ای که در آن ورزش‌جنگ، شبیه پیش از آن نیست را می‌توان در تجربه‌های مردم گالش در سطور بالا مشاهده نمود که در آن گاونر از زندگی طبیعی (روند پیشین) جدا شد که موجب تغییر چگونگی حضور گاونر در زندگی انسان‌ها شد. به تعبیر دیگر گاونر از ابزار تأمین غذای انسان به طور ناگهانی به ابزار تفریح بدل شد. در این موقعیت انسان کنش‌گر به قصد بسط تجربه سرگرمی، در رخداد پیش‌روی خود مداخله کرد و کارکرد حضور گاونر در زندگی انسانی را گسترش داد؛ بدین ترتیب، این موقعیت می‌تواند مربوط به زمانی در گذشته، حال یا آینده باشد. در مجموع تغییر در ورزش‌جنگ را می‌توان معطوف به چند نقطه بزنگاه دانست.

البته در اشاره به تمامی بزنگاه‌ها در مناسبات نسلی، این نکته را نیز باید افزود که پدیده ورزش‌جنگ، آن‌چنان پست تلقی می‌شده است که مطالعات کمی تاکنون بر روی آن صورت گرفته است؛ بنابراین یافتن شیب رشد جمعیت، کاهش و افزایش روی‌آوری به این پدیده، تعداد تماشاگران، تعداد گاوهای به‌کارگرفته شده در ورزش‌جنگ و... در این حوزه نادر و برعکس مطالعات پژوهشگران ژاپنی (ایشی^{۲۳}، ۲۰۰۶؛ ایشیکاوا^{۲۴}، ۲۰۰۹) فاقد آمار است؛ چه بسا هنوز هم این نکته سنجی‌ها وجود ندارد، اما آن چه از تجربه‌های افقی‌سازی در جدول (۱) می‌توان یافت، بیانگر این است که پس از هر یک از این بزنگاه‌ها با دگرگونی پدیده ورزش‌جنگ و مناسبات میان نسل‌ها مواجهیم.

۴-۴-۲. گسست ورزش‌جنگ از شاهان

با مشاهده نسل‌های مختلف دریافتیم که نسل به مثابه واقعیت بالفعل همیشه در جهت اصلاح در برابر نظم پیشین (صمیم، ۱۳۹۹: ۳۶) تلاش می‌کند با راه‌اندازی بدیل‌هایی، الگوی خود را به‌کار گیرد. با نگاه به تاریخ این رخداد و تغییراتی که در فهم جهان سیاست، جهان اجتماعی و فرهنگی به وجود آمده، می‌توان تغییر مناسبات نسلی این بازی را نیز مشاهده نمود. تقریباً مقارن با سال‌های دستور «شاه سلطان حسین» در ۱۶۹۵ م. (سایکس^{۲۵}، ج ۲، ۱۳۳۵: ۱۹۸) و هم‌چنین مستند به تجربه‌های سیاحان («شرلی»^{۲۶}، «فیگوئروا»^{۲۷}، «تاورنیه»^{۲۸}، «اولتاریوس»^{۲۹}، «شاردن»^{۳۰}، «ویلز»^{۳۱}) شاهد گسست غیرمستمری بین برگزاری ورزش‌جنگ و حضور شاه در این پدیده هستیم. پس از

تجربه شاردن (۱۳۳۵) پیرامون سفر به ایران و تماشای گاوپازی در سال ۱۰۵۵ ه.ش.، تقریباً دو قرن اثری از این مهم در نگاره‌های سیاحان شهیر به‌عنوان چیزی که خود تجربه نموده‌اند، نیست تا این‌که دوباره ویلز در سال ۱۲۴۷ ه.ش. به حضور «ناصرالدین‌شاه» در این جشن اشاره می‌کند و می‌نویسد این کارها در شأن انسانی متمدن و آزاده نیست، چراکه توأم با سنتی وحشیانه به سبک اعصار قدیم و پرستش شاهان تا حد خدایی می‌باشد (ویلز، ۱۳۶۸: ۸۹). بعد از این «مظفرالدین‌شاه» در سال ۱۲۷۹ ه.ش. آخرین پادشاهی است که به دیدن این پدیده دعوت می‌شود و بر دستور شاهان پیشین درباره ممنوعیت ورزش‌جنگ تأکید می‌ورزد؛ البته حضور مظفرالدین‌شاه دیگر در قامت برگزارکننده جشن نیست.

به تعبیر دیگر، اگر شاهان در سال‌های پیشین، خود مجری و برپاکننده این سرگرمی هستند؛ اما کم‌کم حضورشان به‌عنوان تماشاگر در جشنواره‌هایی با همین مضامین نیز کم‌رنگ و شرایط برای بروز مناسبات نسلی جدید برجسته می‌شود.

۳-۴-۴. گسست ورزش‌جنگ از جشن

خروج شاهان از پدیده ورزش‌جنگ، این رخ‌داد را قرین شادی شاهزادگان که تمنای قدرت داشتند، نمود؛ بدین‌ترتیب هم‌نشینی جشن با ورزش‌جنگ تا سال‌های منتهی به اصلاحات ارضی ادامه داشت. «رابینو» که تا سال ۱۲۹۰ ه.ش. در ایران حضور داشته، می‌نویسد: «نمایش ورزش‌جنگی به افتخار سپهدار اعظم و بمناسبت عروسی پسر مدیرالملک برپا شده...» (رابینو، ۱۳۴۱: ۲۰). اما از راویان پس از رابینو نمی‌توان نکته‌ای پیرامون هم‌نشینی جشن و ورزش‌جنگی که خود به تماشای آن نشسته باشند، یافت. «اوژن اوبن»^{۳۲} که هم‌زمان با رابینو، و «آکی‌نو کازاما»^{۳۳} که تا سال ۱۳۱۱ ه.ش. در ایران حضور داشته، تنها به روایت‌های پیش از خود می‌پردازند. «بلوشر»^{۳۴} هم با وجود حضور در ایران تا سال ۱۳۱۳ ه.ش. آن‌قدر ایران را آشفته می‌بیند که می‌نویسد: «رضاخان» معطوف به امر و ایجاد «قرار» در ایران است (بلوشر، ۱۳۶۹: ۱۵۱). گویی پس از جنگ جهانی با افول جشن در ایران مواجهیم؛ در نتیجه، کمتر شاهد جشنی شاهانه هستیم.

از یک‌طرف پژوهش «برومبرژه»^{۳۵} (۲۰۱۷) بر تحولات عمده کشاورزی و اقتصاد مردم گیلان در سال‌های اصلاحات ارضی تأکید دارد و از طرفی دیگر اغلب توصیف‌های کنش‌گرهای پیرمرد در رشت پیرامون عروسی بیانگر این است که از دهه پنجاه دیگر شاهد هم‌نشینی جشن‌ها با ورزش‌جنگ نبوده‌اند؛ البته از آنجایی که اجرای مقررات قانون اصلاحات ارضی در استان گیلان از اردیبهشت ۱۳۴۱ ه.ش. آغاز و تا اواخر سال

۱۳۵۳ ه.ش. به مراحل نهایی نزدیک می‌شود، نمی‌توان مثل برومبِرژه نقطهٔ «بزنگاه» تغییر را تنها به سال ۱۳۴۰ ه.ش. محدود دانست؛ بلکه این گسست و رزاجنگ از جشن، باکندی و مربوط به یک دهه است.

۴. گسست و رزاجنگ از زمین بازی

منطق مواجهات نسلی از زمانهٔ ظهور «بزنگاه‌ها»، صورتی پیچیده و چندلایه را به خود می‌گیرد و شناخت مناسبات نسلی حول این پدیدهٔ فراویز، نیازمند مطالعهٔ دقیق رخداد‌های تاریخی است. در تمام این رخدادها می‌توان شاهد کنش‌گری نسل‌های بعد از آن تغییرات بود که به مثابه یک نیرو در پی تداوم و رزاجنگ متناسب با موقعیت جدید هستند؛ بدین ترتیب، انسان‌ها و قصدهایشان در پس تداوم و رزاجنگ، پدیدار می‌شود. یکی از گسست‌هایی که در و رزاجنگ تحول ایجاد نمود پیرامون «زمین بازی» می‌باشد؛ هرچه از حضور پادشاهان در و رزاجنگ دورتر گشتیم؛ زمین بازی، کوچک‌تر شد تا این‌که در زمانهٔ هم‌نشینی عروسی و و رزاجنگ شاهد برگزاری این بازی‌ها در حیاط وسیع خانه‌های روستایی بودیم. این میادین خانگی با رشد جمعیت و دگرپسی ساختار خانوادهٔ گیلانی از گسترده^{۳۶} به هسته‌ای^{۳۷} بازهم با تغییراتی مواجه شد. خانوادهٔ گسترده شامل چند گروه خونی می‌شد که بر بستگی‌های نسبی و سببی استوار بود. در این ساختار خانواده‌ها فرزندان‌شان را پس از ازدواج در خود جای می‌دادند. در این ساختار «پدرشاهی»، وجود یک واسطهٔ ریش سفید به مثابه میانجی و منبع متجسد اقتدار، مواجهه‌های میان نسل‌ها را کاهش می‌داد (صمیم، ۱۳۹۹: ۱۰۵)؛ گویی هم‌چنان پادشاهی، در میان است که به‌هنگام و رزاجنگ، می‌توانست ظهوراتی از اقتدارش را به نمایش درآورد؛ بدین ترتیب رقابتی که از جشن و پادشاه جدا افتاده بود این بار در میدان بازی کوچک‌تر هم‌چنان صورتی از اقتدار پادشاهی، به نام «پدر» بود.

خانه‌های خانوادهٔ گسترده در گیلان شامل اتاق‌های فراوان و حیاط وسیع بدون حصار بود. این حیاط‌ها نقش صحنهٔ عروسی، میادین جشن‌ها، تفریح‌ها و «میدان بازی» را ایفا می‌کردند؛ اما با تغییر از خانوادهٔ گسترده به خانوادهٔ هسته‌ای، محصور و کوچک شدن حیاط‌ها، «میدان بازی» دیگر نمی‌توانست داخل خانه‌ها باشد؛ بنابراین نسل جدید، کنشی تازه برگرفت و «میدان بازی» را به بیرون از خانه منتقل نمود. پس از انقلاب ۱۳۵۷ ه.ش. متناسب با فزونی رویه‌های طرد و ممنوعیت از جانب حاکمیت و اعمال اقتدار سیاسی به کمک نیروی انتظامی، «میدان بازی» دیگر ضرورتاً جای خاصی نبود، بلکه هر زمین کشاورزی (خصوصاً شالیزارهای خالی از شالی) می‌توانست محلی برای تجمع کنش‌گران و رزاجنگ، را فراهم کند.

۴-۴-۵. گسست ورزش‌جنگ از عروسی

مجدداً از عروسی می‌نویسیم؛ چراکه این جشن متأثر از هر دو «بزنگاه» بوده است. اصلاح‌عربانی (۱۳۷۴: ۴۳۸) درخصوص عروسی در ورزش‌جنگ می‌نویسد: «ورزش‌جنگ تا قبل از این دوران در عروسی‌های مربوط به اربابان و خانواده‌های ثروتمند برگزار می‌شد و به‌طورکلی داشتن برنامه ورزش‌جنگ نشانه اعتبار و اهمیت عروسی و صاحب مجلس بود». همین نگاره کوتاه از عربانی و هم‌چنین تجربه‌های مصاحبه‌شوندگان بیانگر تأثیر سیستم مالی افراد بانفوذ و هم‌چنین تغییر ساختار خانواده بر جشن عروسی بوده است. یکی از کنش‌گران پیر، گفت: «درگذشته ورزش‌جنگ بهانه‌ای برای ازدواج بود؛ برنده جنگ به‌سان یک قهرمان درمیان مردم، صاحب حیثیتی می‌شد که دختران روستا دوست داشتند با وی ازدواج کنند». توصیف شورانگیز پیرمرد اهل روستای «سرودان» (در رشت)، گویی اشاره به جملات هابرماس (۱۳۹۹: ۵۴۸) بود: «یکی از افراد قبیله تالنسی می‌گوید که ما با کسانی ازدواج می‌کنیم که با آن‌ها می‌جنگیم». درک این‌که مردم رشت چگونه ورزش‌جنگ و عروسی را کنار هم می‌پذیرفته، با این جمله هابرماس قابل درک است که «کرداری آئینی بخشی از یک صورت اجتماعی فرهنگی از زندگی است» (هابرماس، ۱۳۹۹: ۵۸۴). در این خصوص «هوینینگا»^{۳۸} (۱۹۴۹: ۵۳) از جوامعی می‌نویسد که بر ساختار ستیزه‌جو و متضاد استوار است و این‌که کل دنیای ذهنی و عینی چنین جوامعی با این دوگانگی عمیق مطابقت دارد! هوینینگا بر این باور است که این دو نیمه متضاد (زندگی و مرگ، خشونت و جشن) در قالب یک مجموعه‌ای از مراسم فرمول‌بندی شده و با دقت به‌نمایش درمی‌آید. به تعبیر دیگر، ورزش‌جنگ در پاره‌ای از تاریخ، مؤلفه‌هایی از یک آئین را در خود داشته که می‌توانست دو سوی متضاد روابط روستاییان را باهم پیوند بزند.

۴-۴-۶. تطور از جنگ همه به جنگ بدن‌ها

یکی دیگر از تجربه‌های کنش‌گران ورزش‌جنگ بیانگر این است که «درگذشته ورزش‌جنگ اغلب نمادی از مبارزه روستاها بود، اما امروزه نمادی از مبارزه دو انسان» می‌باشد؛ هرچند هیجان رقابت میان روستاها (وطن‌گرایی) هم‌چنان و با حرارت مشاهده می‌شود، اما در مناسبات جدید گاونر نیست که روستاهای رقیب را شکست می‌دهد، بلکه این صاحب‌گاونر است که خود را پیروز می‌پندارد. حرکات، سکنتات و کلام کنش‌گران ورزش‌جنگ در گروه‌های کانونی مثل کوبیدن بر بدن خود پس از هر بُرد، نشانه‌هایی از این موضوع است.

این تحول‌چندان از سیر تغییرات مناسبات نسلی پیشین جدا نیست؛ در مناسبات پیش از خانواده‌های هسته‌ای، تعلقات نسلی بیشتر حول مرجع اقتدار، پادشاهان و

ریش سفیدان بود اما با کاستن از این وجه، شاهد بروز «ازدحام شاهان» هستیم. به تعبیر دیگر پیش از گسست و رزاجنگ از جشن، همه خود را در جشن و حول منبع متجسد یک اقتدار می‌فهمیدند، اما با تغییر مناسبات نسل‌ها، گویی هریک از افراد، خود را پادشاهی مقتدر تلقی می‌کرد.

نبردی که پیش از این، جنگ میان دو حیوان تلقی می‌شد؛ حالا خشونت میان دو انسان درک می‌شود؛ بدین ترتیب، صاحبان ورزا بیش از پیش با گاوشان احساس هم‌بستگی می‌کنند؛ گویی خود به میدان نبرد رفته‌اند. در این حالت تصور بر این است که بدن انسان بخش جدایی‌ناپذیری از تجربه و رزاجنگ است. برابر توصیف‌های کنش‌گران، حملات گاونر حریف، دیگر یورش به شهرشان تصور نمی‌شود، بلکه تاخت‌وتاز به بدن خود کنش‌گر، محسوب می‌شود و هر تکانه گاو حریف، وجهی را در بخشی از بدن وی برمی‌انگیزد آن را احساس و با تمام وجود باور می‌کند. این تجربه‌ها هیچ‌گاه یک تجربه در بیرون کنش‌گر نیست، بلکه چیزی در درون وی است؛ او از یک تجربه عینی نمی‌گوید، بلکه بخشی از یک تجربه لاینفک از (بدن) خود سخن می‌گوید.

۴-۴-۷. تطور در مناسبات مالی و رزاجنگ

پس از محو شاهان از ورزاجنگ، دیگر خبری از پرداخت هزینه نبردهای خونین ذیل انعامی شاهانه، نبود؛ بنابراین مناسبات مالی این پدیده در نسل‌های بعد دچار دگرگونی شد. روایت‌های سیاحان بیانگر این است که علاوه بر پادشاهان، گاهی در کنار ورزاجنگ شاهد قمار بودیم (فیگوتروا، ۱۳۶۳: ۲۴۱؛ تاورانیه، ۱۳۳۶: ۳۸۵)، اما با محو پادشاهان، هزینه این جشنواره‌ها توسط مباشران و دهداران پرداخت می‌شد (رایینو، ۱۳۴۱: ۱۵-۲۰).

در دوره اصلاحات ارضی (و کاهش سرمایه‌داران)، بازهم شاهد تغییر مناسبات مالی هستیم؛ بدین ترتیب اراده‌ای انسانی برای پرداخت هزینه‌های این نمایش کم‌کم محو می‌شود تا این‌که با برآمدن ج.ا. ایران و رویه‌های طرد و ممنوعیت ورزاجنگ، دیگر به طور کامل مناسبات مالی پیشین رخت برمی‌بندد و شاهد ظهور قمار به عنوان شکل جدید مناسبات مالی در ورزاجنگ هستیم. درحالی‌که در دوره پیش از اصلاحات ارضی شرط‌بندی در کنار ورزاجنگ ظهور و بروز می‌یافت؛ نسل جدید، ورزاجنگ را تنها با شرط‌بندی می‌فهمد. هرچند ممکن است عده‌ای از مردم هرگز به شرط‌بندی دست نزنند، اما اراده‌های انسانی در نسل جدید، مناسبات دیگری برای جایگزینی نیافته است و در ساختار کنونی، اشاعه و ترویج ورزاجنگ، مصادف با شیوع شبکه گسترده و پنهانی قمار است.

۴-۴-۸. تطور در زمان ورزش‌جنگ

تاکنون به رخ داده‌هایی که اراده‌های قصدمند کنش‌گران در تکوین و تداوم ورزش‌جنگ سهمی داشته‌اند، اشاره نمودیم. حالا از مواجههٔ نسلی دیگری، حول «زمان»، سخن به میان می‌آوریم؛ بنابراین «مدت زمان برگزاری بازی»، «تاریخ برگزاری بازی» و «فاصلهٔ زمانی دو بازی»، را از یک دیگر متمایز می‌کنیم.

- **مدت زمان برگزاری بازی:** دیگر به سان گذشته لازم نیست صاحبان ورزش مدت‌ها منتظر اذن شاهانه برای شروع و پایان یک جشن بمانند. از طرف دیگر، هیجان تماشای جنگ‌های خونین و تراشیدن شاخ، زمان این بازی را به علت زخمی شدن و یا مرگ حیوانات کاهش داد. اما مهم‌ترین بزنگاه برای کاهش این مدت را می‌توان انقلاب ۱۳۵۷ و رویه‌های طرد و ممنوعیت این مسأله، قلمداد نمود. با توجه به واکنش پلیس (به عنوان مجری یک زیست اخلاقی خاص)، کنش‌گران لازم دیدند با کاهش «مدت زمان برگزاری» از آسیب‌های ناشی از بریدن شاخ حیوان، بذل و بخشش اجباری گوشت حیوان میان فقرا، دستگیری و بازداشت، پرداخت جریمه هزیمت نماید.

- **تاریخ برگزاری:** به باور اصلاح‌عربانی (۱۳۷۴: ۴۳۸) و هم‌چنین موسوی و همکارانش (۱۳۸۶: ۶۸) تاریخ برگزاری ورزش‌جنگ «بیشتر در فصل‌های پاییز و زمستان و در نوروز یا اواخر تابستان بعد از دروی برنج است و در ماه‌های محرم، صفر و رمضان به هیچ وجه انجام نمی‌گیرد». حرمت این بازی‌ها در ماه‌های محرم، صفر و رمضان متناسب با اعتقادات مذهبی مردم در روایت‌های سیاحان نیز ملموس است؛ تا حدی که «کارلا سرن»^{۳۹} (۱۳۶۲: ۲۱۲-۲۹۸)، جهانگرد ایتالیایی که با جزئیات بسیار زیاد آئین‌ها و رسومات گیلان را روایت می‌کند به ورزش‌جنگ نمی‌پردازد که می‌توان این موضوع را به حرمت گاو‌بازی در ماه‌های مذهبی و عدم مشاهدات وی قلمداد نمود، اما مشاهدات پژوهشگر طی دو سال اخیر بیانگر این است که برگزاری ورزش‌جنگ، حتی در ماه محرم هم صورت می‌پذیرد؛ بدین ترتیب می‌توان از یک بزنگاه تاریخی دیگر سخن به میان آورد که مربوط به افزایش جوانانی است که دین برایشان موضوعیت ندارد.

- **فاصلهٔ زمانی:** سامان‌دهی ورزش‌جنگ در گذشته متأثر از محدودیت‌هایی مثل ابزار حمل و نقل، فاصلهٔ شهرها بود؛ اما متناسب با فراگیر شدن ابزار ارتباطی از دههٔ هشتاد (۱۳۸۰) به بعد شاهد کاهش «فاصلهٔ زمانی» دو جنگ هستیم، بدین ترتیب کنش‌گران برای ارتباط با یک دیگر نیاز به قرار و مدار طولانی ندارند.

۴-۴-۹. تطور در مکان ورزش‌جنگ

یکی از مهم‌ترین گستره‌های بروز ورزش‌جنگ در چند دههٔ اخیر مدرسه بوده است! که

تاکنون هیچ پژوهشگر و حتی جامعه‌شناسی بدان توجه ننموده است! درگذشته به علت ظهور راحت و ورزش‌جنگ، ضرورتی برای بردن آن به مدرسه وجود نداشت. در کنکاش‌های این پژوهش دریافتیم که بازنمایی ورزش‌جنگ در اشکال گوناگون مثل: مجسمه‌سازی، نقاشی، موسیقی و... درگذشته وجود داشته، اما بازنمایی آن به صورت یک بازی در مدرسه، یکی از نادره‌های نسل جدید است!

۵. نتیجه‌گیری

با توجه به مباحث مطروحه، آن‌چه از ظهور و بروز مناسبات جدید پس از هر بزنگاه تاریخی دربارهٔ ورزش‌جنگ می‌توان دریافت، این است که نسل‌ها برای حفظ غایت آن‌چه لذت و تفریح می‌پندارند و به منظور بازتولید هر آن‌چه از گذشته وجود داشته، تلاش می‌کنند مناسبات را به نحوی در موقعیت جدید تدارک ببینند که به تداوم سنت فرهنگی اجتماعی و حتی سیاسی پیشین کمک نمایند. آرزو و افسوس کنش‌گران ورزش‌جنگ درخصوص از دست رفتن «احترام» به سبک پدرشاهی، تا حد کمی بیانگر خواستی سیاسی از حضور یک منبع اقتدار فردی است.

تطور بازی ورزش‌جنگ در طول تاریخ و سیر تحول شکلی و محتوایی آن در میان نسل‌های پیاپی را می‌توان به اختصار حول چند محور این‌گونه ترسیم و دسته‌بندی کرد. نخستین رخ‌دادی که ورزش‌جنگ را از پیشینهٔ خود گسست، زمانی بود که در آن گاونر از زندگی طبیعی در روند پیشین در زندگی انسانی جدا شد و در تعامل با انسان در موقعیتی جدید قرار گرفت؛ زمانی که عملکرد گاونر از ابزار تأمین غذای انسان به طور ناگهانی به ابزار تفریح او بدل شد. در این موقعیت انسان کنش‌گر به قصد بسط تجربهٔ سرگرمی، کارکرد حضور گاونر در زندگی انسانی را گسترش داد.

گسست ورزش‌جنگ از جشن‌ها دومین تفاوت میان نسلی به‌شمار می‌آید که در نتیجهٔ خروج غیرمستمر شاهان از این مراسم رخ‌داد و این پدیده را بیش از پیش قرین شادی شاهزادگان مدعی قدرت نمود.

گسست ورزش‌جنگ از زمین‌بازی سومین تحول در مناسبات نسلی است، هرچه ورزش‌جنگ از جشن پادشاهان بیشتر فاصله می‌گرفت زمین‌بازی کوچک‌تر می‌شد؛ بدین ترتیب با دگرذیسی ساختار خانوادهٔ ایرانی از گسترده به هسته‌ای با صورتی از اقتدار پادشاهی کوچک مواجه بودیم.

برجسته‌شدن «جنگ همه به جنگ بدن‌ها»، نقطهٔ عطف دیگری بود که در مواجهه نسلی پدید آمد. در این حالت دیگر ورزش‌جنگ مبارزهٔ یک ابزار حیوانی در دست یک انسان و یا ابزاری در میانهٔ جشن نیست؛ بلکه کنش‌گران خود را جنگ‌جو می‌پندارند.

یعنی به تناسب کاهش اقتدار شاهانه در جشن‌های بزرگ و پس از آن محو پدرشاهی در جشنواره‌ها، شاهد بروز و ظهور قدرت‌نمایی در میان تک‌تک افراد هستیم.

تطور در مناسبات مالی و رزاجنگ نیز حاکی از تحول دیگری در مناسبات نسلی است. پس از محو بذل و بخشش شاهانه در نبردهای خونین، بروز اصلاحات ارضی و هم‌چنین برآمدن ج.ا. ایران و درپیش گرفتن رویه‌های طرد و ممنوعیت و رزاجنگ، شاهد ظهور قمار به عنوان شکل جدید مناسبات مالی در و رزاجنگ هستیم.

تحول در زمان و رزاجنگ نیز حائز اهمیت است؛ به خصوص این‌که حرمت این بازی در ماه‌های حرام متناسب با اعتقادات مذهبی مردم در سیرزمان کاهش چشمگیری داشته است.

درمجموع چنان‌چه بخواهیم باور هویزینگا (۱۹۴۹: ۴۷) از رابطه‌ی نمایش و فرهنگ را برگیریم که می‌نویسد: «نمایش‌ها به عنوان سرگرمی از فرهنگ سرچشمه نمی‌گیرند، بلکه مقدم بر آن هستند» نتیجه این است که نمایش‌ها به بازتولید فرهنگ در عرصه‌ی اجتماع و سیاست کمک می‌کنند. و رزاجنگ نیز از این قاعده مستثنی نیست و به عنوان یک سرگرمی و هیجان، موجد آئین و رسمی فرهنگی و حتی سیاسی ماندگار در بخش‌هایی از خطه‌ی شمال ایران گردیده است. امروزه اگر و رزاجنگ را به سان گذشته‌ی تاریخی‌اش در نسل‌های پیشین، «نمایشی در جشن» تلقی کنیم، می‌توان اذعان داشت که سبب تداوم ارزش‌هایی حول سنت، اقتدار متجسد و خشونت به مثابه مردانگی است و چنان‌چه ابتکار عمل نسل جدید برای رهایی و رزاجنگ از نمایش و جشن‌های پیشین را بپذیریم با فرهنگ‌هایی مثل سوداگری، فعل غیرمولد، بی‌کاری پنهان، شرط‌بندی مواجه هستیم که گسترش روزافزون قمار در آن بیانگر اوجی از ناپه‌ره‌مندی یک پدیده‌ی سنتی، ترویج خشونت و تعمیم آن از اقلیم حیوانی به قلمرو انسانی، و به طور کلی، انکار زندگی است.

البته برجسته‌شدن پدیدارگی‌های فعلی در و رزاجنگ، «به مفهوم تحسین رویه‌های ممنوعیت در نظام سیاسی کنونی نیست»؛ بلکه برای این حجم از ناپه‌ره‌مندی می‌بایست راه‌حل و مسیری اجتماعی درپیش گرفت. در حاشیه‌ماندن و به رسمیت نشناختن این گروه برابر مطالعه‌ای که انجام شد، به گسترش شرارت این بازی در نسل‌های دیگر و در کران‌های مختلف کمک می‌کند.

درمجموع، نسل جدید در هر تطور در نقاط بزنگاه، در جستجوی موقعیتی است که بتواند موضع مداخله‌گرش را حفظ نماید؛ دیده شود و هم‌چنین به رسمیت شناخته شود. با کاوش در تاریخ پدیده‌ی مورد اشاره، رابطه‌ی مهمی میان رویه‌های طرد در مناسبات میان نسلی برای تداوم این پدیده‌ی فراویز، مشاهده می‌شود. این تغییرات برای فرار از

«درحاشیه ماندن»، خود را با ظهور و صورتی نو پدیدار می‌کند. مست‌شدگی نسل‌های مختلف در لذت یا تنفر از این بازی موجب گردیده کنش‌گران نسل‌های مختلف، کمتر به اصلاح قوانین حیوانات و یا مواجهه‌ای اجتماعی در یک قلمروی همگانی برای گفت و شنود دربارهٔ مسائل زندگی اجتماعی انسان توجه نمایند و هر دوسوی کنش‌گران (مخالفان و موافقان) به بست روشی سنتی و اسطوره‌ای برای حذف دیگری بهره می‌گیرند.

پی‌نوشت

1. Ernst Cassirer
2. Jurgen Habermas
3. Hans Blumenberg
4. Karl Mannheim
5. De-naturalization
6. Donald E. polkinghorne
7. Nikos Kazantzakis
8. A. Titchen & D. Hobson
9. Rotational pattern
10. Focus group
11. Caroline Stenbacka
12. Credibility
13. Transferability or transferability
14. Verification or verifiability
15. Reliability
16. Clark E. Moustakas
17. Horizontalization
18. Clark E. Moustakas
19. Edmund Husserl
20. Franz Brentano

۲۱. «گالش‌ها» باوجود سکونت در گیلان، به مردم ساکن جلگهٔ رشت «گیلک» می‌گویند.
۲۲. یکی از معانی «کول» در زبان گیلکی، «کندی» است؛ بنابراین کول‌شاخ به عمل جنگیدن بدون تغییر در شاخ حیوان و نتراشیدن آن اشاره دارد.

23. Hirokazu Ishii
24. Nao Ishikawa
25. Sir Percy Molesworth Sykes
26. Sir Anthony & Sir Robert Shirley
27. García de Silva Figueroa
28. Jean-Baptiste Tavernier
29. Adam Olearius
30. Jean Chardin
31. Charles James Wills
32. Eugène Aubin
33. Akiyo Kasama
34. Wipert von Blücher
35. Christian Bromberger
36. Extended
37. Nuclear
38. Johan Huizinga
39. Carla Serena

کتابنامه

- اسپیکلبرگ، هریرت، (۱۳۹۹). جنبش پدیدارشناسی درآمدی تاریخی. ترجمه مسعود علیا، چاپ پنجم، تهران: مینوی خرد.
- اصلاح عربانی، ابراهیم، (۱۳۷۴). کتاب گیلان. جلد سوم، چاپ اول. تهران: گروه پژوهشگران ایرانی.
- اوبن، اوژن، (۱۳۶۲). ایران امروز؛ ایران و بین‌النهرین. ترجمه علی اصغر سعیدی. چاپ اول. تهران: علم.
- اولئاریوس، آدام، (۱۳۶۹). سفرنامه آدام اولئاریوس: سرزمین تزارهای مخوف. ترجمه حسین کردبچه، جلد اول، چاپ دوم، تهران: کتاب برای همه.
- ایمان، محمدتقی، (۱۳۹۷). روش‌شناسی تحقیقات کیفی. چاپ چهارم. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بلوشر، وپیرت فون، (۱۳۶۹). سفرنامه بلوشر. ترجمه کیاکاووس جهانداری، چاپ اول، تهران: خوارزمی.
- بلومبرگ، هانس، (۱۴۰۱). مشروعیت عصرمدرن. ترجمه زانیار ابراهیمی، تهران: بوستان کتاب.
- پرهوده، فرزاد؛ عرفانی، نصراله؛ و پرهوده، فریاد، (۱۴۰۱). «تأملی بر رویکرد پژوهش کیفی با تأکید بر روایی و پایایی». پویش در آموزش علوم انسانی دانشگاهیان، ۲۸: ۱۹-۴۴.
- تاورنیه، ژان باتیست، (۱۳۳۶). سفرنامه تاورنیه عصر صفوی. ترجمه ابوتراب نوری. تصحیح: حمید شیرانی، چاپ دوم، اصفهان: کتابخانه سنایی.
- تبریزی، غلامرضا؛ صالحی، کیوان؛ کشاورز، حسین؛ و مدنی، یاسر، (۱۴۰۰). «پدیدارشناسی ادراک زنان سرپرست خانوار از خود در دو عرصه خصوصی و عمومی». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر. ۱۰ (۱۹): ۲۵۱-۲۹۳. <https://doi.org/10.22084/csr.2022.25238.2032>
- رایینو، یاسنت‌لویی، (۱۳۴۱). ورزش‌های باستانی در گیلان. ترجمه عبدالحسین ملک‌زاده، رشت: سایبان.
- سایکس، سرپرسی مولس‌ورث، (۱۳۳۵). تاریخ ایران. ترجمه محمدتقی فخرداعی، جلد اول و دوم، تهران: زوار.
- سرنا، کارلا، (۱۳۶۲). سفرنامه مادام کارلاسرنا. ترجمه علی اصغر سعیدی، چاپ اول، تهران: زوار.
- شاردن، ژان، (۱۳۳۵). دایرة‌المعارف تمدن ایران، سیاحتنامه شاردن. ترجمه

- محمد محمدلوی عباسی، جلد دوم، تهران: امیرکبیر.
- شرلی، سرآنتوان؛ و شرلی، سررابرت، (۱۳۶۲). سفرنامه برادران شرلی. گردآورنده: علی دهباشی، ترجمه آوانس، چاپ اول، تهران: نگاه.
- صمیم، رضا، (۱۳۹۹). مواجهات نسلی و ثبات سیاسی در ایران معاصر. چاپ اول، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- عباس‌زاده، محمد، (۱۳۹۱). «تأملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی». جامعه‌شناسی کاربردی. ۲۳ (۱): ۳۴-۱۹. 20.1001.1.20085745.1391.23.1.2.5
- غلامی، اباذر، (۱۳۹۰). بازی‌های محلی گیلان. رشت: فرهنگ ایلیا.
- فقیهی، ابوالحسن؛ و علیزاده، محسن، (۱۳۸۴). «روایی در تحقیق کیفی». فرهنگ مدیریت، ۳ (۹): ۵-۱۹.
- فوکویاما، فرانسیس، (۱۴۰۰). اعتماد. ترجمه سیدعلیرضا بهشتی، چاپ اول، تهران: روزنه.
- فیگوئروا، گارسیا د سیلوا، (۱۳۶۳). سفرنامه سفیر اسپانیا در دربار شاه‌عباس اول. ترجمه غلامرضا سمیعی، چاپ اول، تهران: نشرنو.
- کازانتزاکیس، نیکوس، (۱۳۵۷). زوربای یونانی. ترجمه محمد قاضی، چاپ اول، تهران: انتشارات خوارزمی.
- کازاما، آکی‌ئو، (۱۳۸۰). سفرنامه کازاما نخستین وزیر مختار ژاپن در ایران ۱۳۰۸ تا ۱۳۱۱ خورشیدی. ترجمه هاشم رجب‌زاده، چاپ اول، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- کاسیرر، ارنست، (۱۳۸۵). افسانه دولت. چاپ دوم، تهران: خوارزمی.
- موسوی، سیدهاشم؛ عباسی، هوشنگ؛ محمدی، محمدعلی؛ و نژادبخش، اصغر، (۱۳۸۵). «پژوهش مردم‌شناختی دربارهٔ ورزاجنگ در فرهنگ گیلان». مطالعات اجتماعی ایران، ۱ (۲): ۱۶۴-۱۸۱. 20.1001.1.20083653.1385.1.2.8.3
- موسوی، سیدهاشم؛ عباسی، هوشنگ؛ نژادبخش، اصغر؛ و رفیعی‌مقدم، هما، (۱۳۸۶). نمایشها و بازیهای سنتی گیلان. زیرنظر: محمود طالقانی، رشت: فرهنگ ایلیا.
- ویلز، چارلزجیمز، (۱۳۶۸). ایران در یک قرن پیش، سفرنامهٔ دکتر ویلز. ترجمهٔ غلامحسین قراگوزلو، چاپ اول، تهران: اقبال.
- هابرماس، یورگن، (۱۳۹۹). نظریه کنش ارتباطی. ترجمهٔ کمال پولادی، چاپ سوم، تهران: نشرمرکز.
- یعقوبی‌چوبری، علی؛ جمالی، محمد؛ سیف، حسین؛ و موسوی‌دیزکوهی، سیدهاشم، (۱۴۰۱). «مطالعهٔ مردم‌شناختی ورزاجنگ». هشتمین همایش توسعه و ترویج

علوم کشاورزی و منابع طبیعی. مهر، قابل دسترسی در سایت: <https://www.pdconf.ir>.
- یعقوبی‌چوبری، علی؛ و ساعدی، مهدیه، (۱۳۹۹). «فهم پدیدارشناسانه تجارب زیسته افراد تراجنسی در شهرمشهد». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۹ (۱۷): ۱-۲۶. csr.2021.22063.1824/10.22084

- Abbaszadeh, M., (2012). "Validity and reliability in qualitative researches". *Journal of Applied sociology*, 23(1): 19-34. (In Persian). Dor: 20.1001.1.20085745.1391.23.1.2.5
- Arabani Eslah, E., (1995). *The book of Gilan*. Tehran: Iranian researchers group. (In Persian).
- Aubin, E., (1983). *La Perse D'Aujourd'hui- Iran, Mesopotamie*. Translated by: Ali Asghar Saidi. First Edition. Tehran: Elam. (In Persian).
- Blumenberg, H., (2022). *The legitimacy of the modern age*. Translated by: Zanyar Ebrahimi, Tehran: Buстан Ketab. (In Persian).
- Blücher, W. V., (1990). *Zeitenvende in Iran*. Translated by: Kikavos Jahandari. First Edition. Tehran: Kharazmi. (In Persian).
- Bromberger, C., (2017). "Les combats de taureaux dans le nord de l'Iran". *une passion populaire interdite*, 21-33.
- Cassirer, E., (2006). *The Myth of the State*. Translated by: Najaf Darabandari. Tehran: Khaarazmi. (In Persian).
- Chardin, J., (1956). *Encyclopaedia of Iranian civilization, Chardin's travel book*. Translated by: Mohammad Abbasi, The second volume, Tehran: Amir Kabir. (In Persian).
- Faghihi, A. & Alizadeh, M., (2005). "Validity in qualitative research". *Organizational culture mamagment*, 3(9): 5-19. (In Persian).
- Figueroa, D. G., (1948). *L'Ambassade de D. Garcia de Silva Figueroa en perse*. Translated by: Gholamreza Samii, First edition, Tehran: Nashrno. (In Persian).
- Fukuyama, F., (2021). *Trust: The Social Virtue and the Creation of Prosperity*. Translated by: Seyed Alireza Beheshti, Tehran: Nashre Rozane. (In Persian).

- Geertz, C., (1973). *Interpretation of cultures* (Vol. 5019). Basic books.
- Gholami, A., (2011). *Local Games of Guilan*. Rasht: Farhang Iliya. (In Persian).
- Huizinga, J., (1949). *Homo Ludens: A Study of the Play-Element in Culture*. London: Routledge & Kegan Paul (1980).
- Imani, M. T., (2018). *Methodology of qualitative research*. Fourth edition. Qom: University and District Research Institute. (In Persian).
- Ishii, H., (2006). "Bull fighting: tradition and acculturation". *International Journal of Sport and Health Science*, 4 (Special_Issue_2006): 152-160. <https://doi.org/10.5432/ijshs.4.152>
- Ishikawa, N., (2009). "Inheritance and characteristics of bullfighting in Japan". *Japanese Journal of Human Geography*, 61(6): 514-527. https://doi.org/10.4200/jjhg.61.6_514
- Jurgen, H., (2020). *The Theory of Communicative Action*. Translated by: Kamal Puladi, Tehran: Nashre Markaz. (In Persian).
- Wills, C. J., (1989). *The land of the Lion and Sun*. Translated by: Gholamhossein Karagozlu. First Edition. Tehran: Iqbal. (In Persian).
- Kasama, A., (1380). *Kazama's travelogue*. Translated by: Hashem Rajabzadeh. Tehran: Society for the National Heritage of Iran. (In Persian).
- Kazantzakis, N., (2021). *Zorba the Greek*. Translated by: Mohammad Qazi, Tehran: Khaarazmi. (In Persian).
- Mosavi, S. H.; Abasi, H.; Mohammadi, M. & Nezhadbakhsh, A., (2006). "Anthropological research on Varzajang in Gilan culture". *Journal of Social Studies*, 1(2): 164-181. (In Persian). Dor: 20.1001.1.20083653.1385.1.2.8.3
- Mosavi, S. H.; Abasi, H.; Nezhadbakhsh, A. & Rafimoqadam, H., (2007). *Traditional shows and games of Gilan*. Rasht: Nashre Farhange Ilia. (In Persian).
- Olearius, A., (1990). *The voyages & travels of the ambassadors were sent*. Translated by: Hossein Kordbache, First volume, Second edition, Tehran: Book for everyone. (In Persian).
- Parhoodeh, F.; Erfani, N. & Parhoodeh, F., (2022). "A reflection on the

qualitative research approach with emphasis on validity and reliability”. *Teaching Humanities*, 8(28): 19-44. (In Persian).

- Polkinghorne, D. E., (1989). “Phenomenological research methods”. In: *Existential-phenomenological perspectives in psychology: Exploring the breadth of human experience* (Pp: 41-60), Boston, MA: Springer US.

- Rabino, H. L., (1962). *Ancient sports in Gilan*. Translated by: Abdul Hossein Malekzadeh. Rasht: Canopy. (In Persian).

- Samim, R., (2020). *Generational confrontations and political stability in contemporary Iran*. First Edition. Tehran: Research Institute of Strategic Studies. (In Persian).

- Serena, C., (1983). *Madame Carla serna's travelogue*. Translated by: Aliasqar Saedi, Tehran: Zavar. (In Persian).

- Shirley, A. & Shirley, R., (1983). *Shirley brothers' travelogue*. Collected by: Ali Dehbashi. Translated by: Avans, First Edition, Tehran: Look. (In Persian).

- Spiegelberg, H., (2020). *The phenomenological movement; a historical*. Translated by: Masoud Olia, Tehran: Minooye Kherad. (In Persian).

- Sykes, M. P., (1956). *A History of Persia*. Translated by: Mohammad Taqi Fakhr Da'i. The first and second volumes, Tehran: Zovar. (In Persian).

- Tabrizi, G.; Salehi, K.; Keshavarz, H. & Madani, Y., (2021). “Phenomenology of Female-Headed Household's Perception of Self-Concept in Both Private and Public Spheres”. *Journal Of Contemporary Sociological Research*, 10(19): 251-293. (In Persian). Doi: <https://doi.org/10.22084/csr.2022.25238.2032>

- Tavernier, J. B., (1957). *Travelogue of Taverniye during the Safavid era*. Translated by: Abu Tarab Nouri, Corrected by: Hamid Shirani; Second edition, Isfahan: Sanai Library. (In Persian).

- Yaghobi C. A.; Jamali, M.; Seyf, H. & Mosavi, S. H., (2022). “An anthropological study of Varzajang”. *8th Iranian Scientific Research Conference on Development and Promotion of Agricultural Sciences and Natural Resources*, Available in: <https://www.pdconf.ir>. (In Persian).

- Yaghibi C. A. & Saedi, M., (2020). "The phenomenological understanding of the lived experiences of transsexuals in the city of Mashhad (a qualitative study)". *Journal of contemporary sociological research*, 9(17): 1-26. (In Persian). Doi: 10.22084/csr.2021.22063.1824

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی